

Alenka Vodončnik

Humanizem in celjski grofi

Čas, ki zajema zgodovino Celjskih grofov sovpada z obdobjem ustalitve Turkov na Balkanskem polotoku, zavzetjem Carigrada (leta 1453), z osvoboditvijo Rusije izpod Tatarov, utrditvijo deželnih kneževin v Nemčiji, z zakonitvijo plemiške oligarhije na Poljskem s krakovsko konstitucijo (leta 1436)... Hkrati pa je to tudi doba iznajdbe tiskarstva (ok. leta 1440), gradnje katedrale sv. Vida v Pragi, prav tako v Sevilli, rotovža v Brüggeju, postavitve oltarja v Gentu in čas, ko se po Evropi začno ustanavljati univerze (Dunaj, Praga). Obdobje Celjanov je tudi doba, ko na širše evropsko humanistično področje stopijo G. Boccaccio, F. Petrarka, J. Hus, Jeanne d' Arc, Cosimo de Medici.

Politični razvoj in vzpon Celjskih grofov delimo v tri dobe. V prvi dobi se Žovneški gospodje uveljavijo kot zvesti privrženci Habsburžanov in za to sodelovanje so leta 1322 poplačani s podelitvijo vovbrških posesti ter skoraj dve desetletji kasneje povišani v grofe. V drugi dobi se politično razvijajo neodvisno od Habsburžanov ter se povezujejo z Luksemburžani, ko le ti pod Karlom VI. združijo nemško cesarsko krono s kraljevsko češko krono in za časa Sigismunda I. še Ogrsko. Ob sodelovanju z njimi se Celjski politično in posestno utrdijo na Ogrskem, predvsem pa Hrvaškem. V posesti imajo Zagorje, Medjimurje. Z varuštvom nad Zagrebško nadškofijo pa dobijo še pomemben političen vpliv na Hrvaškem ter težijo po razširitvi na jug. Njihova moč se znatno poveča ob dedovanju ortenburških posesti na Koroškem, Gorenjskem in Dolenjskem, s tem postanejo prva politična sila v Sloveniji, kar jim leta 1436 Luksemburžani pravno potrdijo. V tretji dobi, po letu 1436 se borijo še za vrhovno oblast na Ogrskem. Medtem, ko si v prvi dobi Celjani ustvarijo trdnjšo politično oblast in z grofovskim dostojanstvom pridobijo pravno veljavo, v drugi nadaljujejo in zaključijo prvo s pridobitvijo deželnega kneštva, pa predstavlja tretja doba zakasneli politični podvig.

Od posameznih Celjskih grofov, ki so najbolj vplivali na politiko in kulturo tega časa, je treba omeniti zadnje. Neoporečno je zgodovinska osebnost Herman II. (1385 - 1435), ki je priznan kot utemeljitelj celjske državnosti, katero je hotel po njegovih zamislih izvajati tudi njegov vnuk Ulrik

II. Herman je označen kot "najbolj harmonična politična postava med Celjskimi",¹ saj je po sodobnih opisih označen kot odločne volje, ponosen, v nastopanju dostojanstveno gospodovalen, v zagovarjanju interesov celjskega dvora in politike pa preudaren in po potrebi tudi brezobziren. Manjkajo nam vsi podatki o njegovi izobrazbi in omiki, vendar po vseh političnih in diplomatskih nalogah, ki jih je uspešno razrešil, domnevamo, da je bil dokaj izobražen in omikan. O tem nam pričajo politična posredovanja na Ogrskem, Češkem, Poljskem in njegova vloga bana Hrvaške ter vloga političnega svetovalca Sigismunda na cerkvenem zboru v Konstanci leta 1414. A vendar je Herman II. Celjski v zunanji in notranji politiki poznal samo interese Celjskih in na ves razvoj gledal samo s tega stališča. V Konstanci je zagovarjal Sigismundovo mnenje o enotnosti cerkve in papeštva in zato ni doumel zgodovinskega pomena Jana Husa ter gibanja v njegovem krogu. To sicer dokazuje, da se za takratne humanistične težnje ni zavzemal, a kljub temu je živel v stiku s takratno umetnostjo, kar pričajo: samostana Pleterje na Dolenjskem in Lepoglava v Zagorju ali pa nagrobnik nezakonskemu sinu - tridentinskemu škofu Hermanu. Pri izvajanju svoje dinastične politike je šel tudi preko cerkvenih nazorov, če pri tem izpostavimo poroko Ulrika II. s Katarino Branković, ki je po poroki na celjskem dvoru ostala pravoslavne vere.

V XIV. in XV. stoletju, ko se na evropskih univerzah pojavijo stolice za astrologijo, je tudi Herman uravnaval vsa dejanja po zvezdah. In pojavi se vprašanje, ki bo po mnenju F. Baša ostalo nepojasnjeno "ali je Herman, ko je obtoževal Veroniko Deseniško čarovnije, uporabil čarovništvo kot ljudsko verovanje v dinastične namene, ali pa je sam vanj verjel."² Vendar glede na to, da so bili v tem času le redki, ki so čarovništvo dosledno odklanjali (Piccolomini), bo držalo verjetno oboje, poleg tega pa je šlo za ljubezensko čarovnijo. "Tako kot je Herman opisan kot močna politična osebnost, pa je o Frideriku težko govoriti kot o politiku, ampak kvečjemu kot osebi, ki je živela kot pravni senior celjske dinastije zgolj življeneje

¹ Franjo Baš, Celjski grofi in njihova doba, Celjski zbornik 1951, str. 15. (v nadaljevanju F. Baš, Celjski grofi...)

² Franjo Baš, Celjski ..., str. 16.

lastnega udobja.³ Nič kaj humanističen značaj Friderika II. nam odkriva dogodek zabeležen v Kroniki grofov Celjskih: "V istem času je grof Friderik Celjski zbral v Celju vojsko in prodiral proti gradu, imenovanemu Ravnibreg, ki leži eno miljo od Celja, ter ga zavzel in zraven tudi grad, imenovan Lemberg, ki ga je tudi zavzel ter dal oba porušiti do tal zavoljo tega, ker sta mu stala preblizu Celja. In oba omenjena gradova sta bila last blagorodnega gospoda grofa Ulrika Schaunberškega, ki je bil v omenjenem času služabnik omenjenega cesarja Friderika."⁴ V delu Lexikon von Steiermark, Josef Andr. Janisch dodaja "...je grof Friderik Celjski, Ulrikov oče, napadel gradova Lemberg in Ranšperk, ki sta bila v posesti grofa Schaunberškega, ju z nenadnim naskokom zavzel in ju dal do tal porušiti, s pripombo, da gradova ležita preblizu Celja in da ne more trpeti, kako mu sosedje kadar na svojem gradu južina, skozi okna gledajo noter."⁵ Kljub temu, da je Herman II. zapusti Frideriku ogromno dediščino in je že bil vpeljan v politično dogajanje na Celjskem dvoru, ni Friderik nikoli resnično prevzel celjske dediščine. Ob tem pa moramo upoštevati, da je imel ob sebi sina Ulrika II., močnejšo osebnost in odličnega politika.

E. S. Piccolomini je v svoji zgodovini cesarja Friderika III. označil naše kraje kot barbarske, Celjane kot barbore in Friderika II. (1435-1454) v podobnem pomenu, kot so označevali sodobni humanisti v Italiji tamkajšnje konzervativno plemstvo. Če nam Kronika grofov Celjskih tako malo ali skoraj nič ne pove o njegovi osebnosti, nam pa drama Elizabeta - Veronika kaže pomanjkanje dinastično - političnega čuta, a vendar sposobnost reševanja osebnega življenja in liberalnega odnosa do husitov ter meščanstva. In tudi J. Orožen pripisuje Frideriku izreden čut za gospodarski značaj celjskega dvora.

Medtem, ko je E. S. Piccolomini zadnjega Celjskega grofa Ulrika II. (1454 - 1456) v pismu škofu Lenartu passauskemu leta 1446 prikazal kot razumnega in pametnega moža, a kasneje, ko je

postal Ulrik tekmeč Friderika III., je sodbo spremenil. "Celjska kronika nam kaže Ulrika kot viteza, ki je v duhu viteških vrlin deloval iz zvestobe do svojega kralja Ladislava Postumnega, prav kakor za blagor podložnikov in cerkve."⁶ Ulrik torej ni več politični grof Celjski, ampak brezdomni bojevnik, ki se izživlja v bojih, vendar ne zaradi povečanja najemniške vojske, marveč za osebno oblast na Češkem, v Avstriji in zlasti Ogrski. Če so po Friderikovi smrti prodrli na plan vsi znaki propadajočega viteštva, pa odseva Ulrik višek nesmotrne viteške borbenosti. E. S. Piccolomini pravi o Ulriku: "Nihče ni bolj častihlepen, skop in razuzdan od njega, sam hoče imeti vse časti, vso moč in oblast, enakega ne trpi poleg sebe..."

Popolnoma drugačna osebnost je Barbara Celjska, hči Hermana II. Celjskega in žena Sigismunda I. Luksemburžana, za katero bi lahko tudi rekli, da je izmed vseh Celjanov še najbolj humanistično usmerjena. A vendar se ob tej trditvi pojavi vprašanje, v kolikšni meri je sploh lahko vplivala s svojim humanizmom na dogodke Celjskega dvora?

Kljub temu, da je bila politika Celjskih grofov preveč ambiciozna, in da so bile vse težnje usmerjene v prilaščanje novih posesti in širjenje politične oblasti, pa kulturni in izobrazbeni interesi niso ostali povsem v ozadju. Nezakonski sin Herman II. je bil namenjen za šolanje in cerkveno službo. Postal je freinsinški in tridentinski škof Herman. Bil je edini član celjske dinastije, katerega prisotnost lahko dokažemo na univerzi v Bolognji. V prvi polovici XVI. stol. pa se število Bolognjskih sholarjev znatno poveča, kajti to so bili večinoma plemiči, ki se zavedajo pomembnosti izobrazbe. Da je Herman poslal študirat sina v severno Italijo in ne na katero nemško univerzo, gre pripisati dejstvu, da so bili v tem času živahni stiki z Oglejem in Benetkami. To dejstvo pa nam dokazuje tudi nagrobnik Hermana (umrl 1421) v opatijski cerkvi v Celju, ki je delo severnoitalijanskega mojstra.

Tudi za Hermanovo hčer Barbaro, ki je bila v stikih s humanisti in se je zanimala za astrologijo in alkimijo, je težko reči, v kolikšni meri se je to njeno delovanje dotaknilo Celjskega dvora. Mogoče se lahko v zvezi s tem oprimemo dejstva, da je E. S. Piccolomini, ki je bil Celjanom docela nenaklonjen, označil Ulrika II. kot "ingentio tantum et elequentia major." Pripisuje mu dve vrednosti, ki v sistemu humanista stojita v samem vrhu piramidne lestvice - prirojena duševna zmožnost in retorična sposobnost. A hkrati pripisuje Ulriku tudi vse Friderikove negativne lastnosti.⁷

O samem ustroju celjske pisarne nam je prav tako znano zelo malo. Do leta 1436 je bila dvorna

³ Franjo Baš, prav tam, str. 16.

⁴ Kronika grofov Celjskih, prevod Ludovik Modest Golia, po izdaji Franza Kronesa, Die Freien von Saneck und ihre Chronik als Grafen von Cilli, 27. poglavje, str. 41.

Grad Ravnibreg - Rabensberg so imeli že v začetku 11. stol. grofje Breško-Selški. Prvi znani posestniki pa so bili vitezi Rabensbergi, omenjeni leta 1139. Leta 1453 pa ga je imel v lasti Ulrik Schaunberški, ki je bil v celjski službi. Danes o gradu ni več sledu. Grad Lemberg je bil zgrajen v 12. stol. kot eno izmed upravnih središč posestev Vilijema Breško-Selškega. Leta 1279 se je Hartnid iz Guštanja odpovedal Lembergu v korist Friderika Ptujškega, po izumrtju Ptujskih, so kot krški fevdniki dobili leta 1438 Lemberg Schaunberški. Pristaši kneza in zato sovražniki Celjanov.

⁵ Ivan Stopar, Gradovi in graščine v vzhodni Sloveniji, III. del, str. 69, povzeto iz dela: Josef Andr. Janisch, Lexikon von Steiermark, str. 56-57.

⁶ Franjo Baš, Celjski grofi..., str. 18.

⁷ F. Baš, Celjski grofi..., str. 16 ss.

pisarna zelo slabo organizirana, cesar bi spričo veljave Celjanov ne pričakovali. Doslej nam je znanih le nekaj imen kanclerjev, pisarjev, sodnikov in dvornih mojstrov. Ti ljudje so bili večinoma župniki iz Celja in Laškega, vsekakor pa ljudje, ki so jih nameščali grofje in so jim prav posebno zaupali.⁸ Kakšen je bil duhovni profil celjskih kanclerjev, pisarjev in sodnikov, ali so bili formirani po vzoru tradicionalnega srednjeveškega uradniškega sistema, ali pa so že bili šolani v tujini in so navezovali stike z evropskimi humanisti? Zaenkrat imamo o sestavi in organizaciji celjske pisarne premalo dejstev, da bi lahko povedali kaj več. Humanizem se je razvijal preveč odmaknjen pisarni Celjskih grofov in to med ljudmi, ki so bili Celjanom nenaklonjeni, če ne celo sovražni. Začetki humanizma segajo v avstrijski in južnonemški prostor, kjer se po zaslugi E. S. Piccolominia začne formirati krožek literatov, ki so se uveljavljali tudi v literaturi. Po odhodu Piccolominia v Italijo pa so ravno ti humanistično usmerjeni literati zasedli pomembna škofovska in tudi upravna mesta v širšem prostoru severno od Alp.

Tudi o šolstvu tega časa imamo malo podatkov. Imeli so minoritsko notranjo šolo za vzgojo svojih otrok in hkrati zunanjo za ostale otroke. Grofovske otroke je poučeval grajski kaplan ali pa kakšen uslužbenec v pisarni. Verjetno je, da je samo Celje že dobilo svojo mestno šolo, čeprav je prvo poročilo o tem nekaj mlajše.⁹ O skrbi Celjanov za vzgojo nadarjenih otrok pa nam pričajo oglejski zapisi, ki nam opisujejo, da so nekatere celjske otroke priporočili grofje ali pa njihove žene. Leta 1391 je gospa Adelajda, vdova po Ulriku I. priporočila Ivana (Matheus filius Johannes sevefridi de Cillia), ki je bil kasneje kot dunajski stolni prošt učitelj kasnejšega cesarja Maksimilijana. Leta 1496 je Johannes de Cillia umrl kot škof v Konstanci ob Bodenskem jezeru.

Ko govorimo o šolstvu, moramo omeniti še zgodnji literarni spis humanističnega pisca Johanna Trösterja De remedio amoris, ki je nastal med leti 1454 in 1456. To je dialog, ki ga je avtor posvetil Wolfgangu Forchtenauerju, glavni osebi dialoga, ki je kot učitelj deloval na celjskem. Nanj se obrača z besedami: "Ali je to Diani posvečena nimfa zunaj obzidja mesteca, nedaleč od celjskega gradu, kjer si nekoč kot učiteljček imel v oblasti dečke?"¹⁰ Iz omenjenega spisa razberemo, da je Wolfgang Forchtenauer deloval na celjskem. Domnevamo lahko, da gre za "knežji dvor, ki je stal

pred mestom Celjem in se je imenoval Stolp", kjer so imeli grofje prebivališče. Iz virov je nemogoče razbrati kdaj je Forchtenauer učiteljeval na Celjskem, vemo pa, da je bilo njegovo učiteljevanje prekratko, da bi lahko pustilo kakršne koli sledi, a kljub vsemu se v tem vidi želja Celjskih grofov po izobraževanju.¹¹

Pomembno mesto zavzema tudi Johannes Rot (Roth, Rott, Rode), ki je avtor humanističnega govora nad grobom zadnjega celjskega grofa Ulrika II. Ohranil se je v kodeksu št. 10, fol. 288 r - 289 l, v samostanski biblioteki v Kremsmünstru in sicer v enem samem, precej slabem prepisu iz druge polovice 15. stoletja.

Govoril je kot protonator ogrskega kralja Ladislava Postumnega, katerega je Friderik III. leta 1452 zapustil v varstvo Ulriku II. Celjskemu. Johannes Rot je svoj govor razdelil na dva dela. Prvi je osredotočen na izliv bolečine in žalosti, medtem, ko hoče drugi del tolažiti žalujoče. V obeh delih pa je porazdeljena hvalnica nad umrlim, ki ima težišče v prvem trenetičnem delu. V prvem delu najprej napove svoj namen, opiše velikost katastrofe in preide na razčlenitev glede same izgube umrlega, na sorodnike - Ladislava Postumnega, služabnike, duhovščino, plemstvo, podložnike, na tiste, ki predstavljajo deželo. Nato se ustavi ob Ulrikovi ženi, Katarini Branković in njeni bolečini ter preide na Cerkev in križarsko vojsko, katera je izgubila plemenitega vojskovodjo. S tem je dana iztočnica za hvalo Ulrika. Nazadnje pa z apostrofami pozove k žalovanju kralje in vladarje. Za tem opisuje negotovo usodo nadaljne oblasti v deželi, ki jo ilustrira s svetopisemskim citatom. Takoj nato pa navede štiri klasične dobe človeštva, s tem, da izpusti srebrno in doda prsteno. Z motivi iz antične mitologije sklene prvi del. Prehod v drugi del na široko opiše s "toposom nedopovedljivosti", da če bi hotel dovolj bridko objokovati Ulrikovo smrt, ne bi bile dovolj solze dveh svetopisemskih oseb, kralja Davida in Rahele ter mitične Niobe za Amfinom in otroki.

Drugi tolažilni del začenja s temo, ki je formulacija Cicerona o bridkosti in udarcih usode. Sprijazniti se je treba z dejstvom, da tem udarcem ni moč uiti, in da se ob tem mišljenju ni zgodilo nič nenavadnega. S tem Rot razvije misel "en zakon", nesmrtni so samo bogovi in narava. Kar nadgradi z mislijo, da kolikor bolj goreče se je Ulrik boril zoper Saracene in Turke, toliko bolj ravnodušno moramo prenašati to nesrečo, sploh pa ob misli na še hujše nesreče, kakor je npr. propad kraljestva. Nato navede kot primer Kreza, Asirce, Grke, Medijce, Kira Velikega in kot poslednje tudi Rimljane. Vzporedno s temi mislimi

⁸ Janko Orožen, Zgodovina Celja in okolice - I. del., str. 259. (v nadaljevanju: J. Orožen, Zgod. Celja...).

⁹ Poročilo navaja, da je bil leta 1460 šolski vodja Pavel Pildhauer.

¹⁰ Primož Simoniti, Humanizem na Slovenskem in Slovenski humanisti do srede XVI. stol., str. 19 - 20.

¹¹ Prav tam.

razvije še eno misel o sreči, ko ji ni moč čutiti zemeljske teže "kjer je duh, tam je svoboda".

Že na začetku se pojavlja vprašanje, kje in pred kom je imel Johannes Rot ta nagrobni govor? Kot poslušalci pridejo v poštev po nazivih le celjska duhovščina in plemstvo, saj jih nazove "patres reverendi et nobiles lacrimosi", "patres reverendi ac clarissimi viri" ali samo "klarissimi". Vsekakor pri govoru ni bil navzoč kralj Ladislav Postumus, kajti o njem govori kot o tretji osebi, ob njegovi prisotnosti bi ga govorec kot najvišjega dostojanstvenika nagovoril neposredno. Ker so Rotovi vzkliki obtoževalno usmerjeni zoper Panonijo-Ogrsko in zoper Madžare je popolnoma izključeno, da bi bil govor govoren pred ogrsko duhovščino in plemstvom. Vendar pa nikakor ne smemo izključiti možnosti, da je bil ta govor, ki ni dragocen samo kot latinsko govorno delo, ampak tudi zato, ker humanist, pisec govora gleda na Celjske kneze iz čisto pozitivne plati, zgolj literarna tvorba in ni nikoli uzrl občinstva, kateremu je bil namenjen. Ob tem pravi Primož Simoniti, da obstaja sicer možnost, da je imel Rot govor v drugi polovici novembra ali v decembru 1456.

Celjska kronika, ki jo je pisal človek, ki je do godke sam doživljal, ne pravi ničesar o govoru pred grobnico. Navaja le, da je 9. novembra bilo truplo prepeljano v Celje, v minoritsko cerkev; o pokopu pa govori, da je bil "knežji". Trideseti dan po pokopu, na dan pogrebne svečanosti pisec Celjske kronike omenja le "ganljive tožbe" za Ulrikom.¹²

Glede na jezik in stil ima Rotov nagrobni govor "Oratio illustris comitis Ulrici de Cilia", v svojem besedišču le malo sledi srednjega veka. In prav tako kot kaže uporaba jezikovnih besed na literarno delo izrazitega humanista, je "... s svojo vse-skozi pozitivno oznako pokojnika pomembna tudi kot doslej prezrta protiutež negativni podobi, ki so jo ne le o Ulriku Celjskem, temveč o vsem rodu Celjanov zarisali humanisti, Aeneas Silvius in le malo mlajša madžarsko usmerjena humanistična historiografija (Bonfini)."¹³

Ob širjenju humanizma se nam pojavi vprašanje, ali je v Kroniki Celjskih grofov opazen kakšen koli odmev humanizma? Krones domneva, da jo je pisal kakšen celjski minorit, ali kot meni Golia, da jo je pisal eden izmed pisarjev Hermana II. Pisati je začeta leta 1435, po naročilu Hermana II. in z njegovo smrtjo naj bi se tudi končala. Vendar pa je pisec dodal tudi dogodke po Hermanovi smrti do razdelitve celjske dediščine. Dogodki, ki so navedeni v Kroniki, segajo v čas globoko po letu 1460, ko je Katarina zapustila svoj

vdovski delež in se vrnila v Dubrovnik. Iz tega sledi, da je moral biti drugi del Kronike pisan med leti 1435 in nekaj pred 1469. Glede na to, da na Koroškem v nemški kroniki Jacoba Unresta ni humanističnih odmevov, da se na Kranjskem v tem času ukvarjajo zgolj s prepisovanjem starih srednjeveških tekstov, bi tudi v Celjski kroniki težko iskali humanistične težnje. Plemstvo je bilo v večini nemško, že iz praktičnih razlogov je znalo slovensko, ni pa znalo latinsko. Izobrazba pa sčasoma pridobiva čisto nov pomen v tradicionalnih plemiško-viteških vrednotah in v višje šole ne pošiljajo več le tistih, ki so namenjeni duhovniškemu stanu. Franz Krones, najzaslužnejši raziskovalec zgodovine grofov Celjskih, trdi, da je pisec Kronike nek minorit. Tej trditvi ni mogoče pritrditi. Popolnoma upravičeno pa Krones zavrača kot avtorja nekega konjiškega učitelja Krištofa Solida in Jurija Vinkla. Kar se tiče samega jezika, Krones ugotavlja, da gre za nemščino poznega srednjega veka. Naslednja Kronesova trditev, da je bil kronist Kronike zelo vdan Celjanom, popolnoma drži, vendar obstaja mnenje, da se Krones ni dovolj poglobil v slog pisanja, kajti tako bi lahko ugotovil tudi poklic kronista. Kronist je izražal svojo vdanost poleg uvodne kritike v izrazitem pisarniškem slogu. Nikjer ni opustil nobenega naziva, niti pri članih celjske rodbine niti pri ostalih plemičih. Zato obstaja mnenje, da je bil pisec Kronike eden izmed pisarjev grofa Hermana II. Trditev, da je bil avtor duhovnik - minorit, lahko ovrzemo, če samo pregledamo kronistovo citiranje. V celotni Kroniki samo enkrat citira sveto pismo in še to tako, da tega teksta ni mogoče dobiti v obeh knjigah Makabejcev, kakor on navaja. "Pisec si je enostavno ta tekst izmislil, in da bi bolj tehtno zvenel, ga označil kot citat svetega pisma."¹⁴ Kronesu se je zdel prepričljiv dokaz, da je kronist minorit, ker slavi reformatorje minoritskega reda Bernarda Sienskega in Janeza Kapistana, na podlagi Kapistanovega pisma najdenega v predalu nekega samostana.

Če na kratko povzamemo, je bil kronist eden izmed pisarjev Celjske grofovske pisarne, ki je bil vdan rodbini in za časa Hermana začel pisati Kroniko grofov Celjskih. Gradivo je dobil v sami celjski pisarni, vendar ga je bolj prepisoval, kot pa kritično obdeloval. To se izraža iz citiranja listine Karla IV., kjer je navedel napačne letnice. Iz tega lahko tudi razberemo, da je dogodke pisal kar po spominu.

Kar pa se tiče samega odnosa Celjskih grofov do cerkve, njenih ustanov, patriarhov in papežev, pa lahko še iz časa, ko so bili Žovneški gospodje trdimo, da so bili z duhovščino ves čas v zelo

¹² J. Orožen, Zgodovina Celja..., I. del, str. 243 ss.

¹³ P. Simoniti, Humanizem na Slovenskem..., str. 37.

¹⁴ Kronika grofov Celjskih, str. 108 - 110, cit.

dobrih odnosih, predvsem pa z gornjegrajskim samostanom. Do odločbe Friderika II., o prepovedi vmešavanja, so se vmešavali v samostanske sodne pravice in izkoriščali svoj odvetniški položaj. Poseben odnos so gojili Celjski grofje do kartuzijanskih samostanov: Žič, Jurkloštra in Bistre pri Vrhniku. Potrebno pa je omeniti tudi njihov odnos do samostana Pleterje, katerega je leta 1440 ustanovil in dal zgraditi Herman II. Leta 1401 se je posvetoval z očetom Mihaelom, vizitatorjem avstrijskih kartuzij in leta 1403 je general kartuzijanskega reda sporočil generalnemu kapitlju v Žičah, da bo ustanovil Herman II. kartuzijo - Prestol svete Trojice. Iz Žič je poslal očeta Hartmana, da bi pričel z zidavo nove kartuzije. Zidali so od leta 1403 do leta 1406, tega leta pa so že prišli menihi iz Žič. Od prvotne stavbe sta danes ohranjena le še refektorij in gotska cerkev, kateri je bilo kasneje dozidano okroglo okno. Leta 1447 sta Ulrik II. in Friderik II. potrdila vso posest, gosposčine in imetja, ki jim jih je podaril njun oče. Kasneje pa sta še avstrijska vojvoda Leopold in Ernest kot deželna kneza potrdila Pleterjem vse tiste privilegije, katere imajo tudi druge kartuzije. Leta 1413 je Bertolo Ceci, škof v Piacenzi in patriarhov delegat posvetil oltarje, sama cerkev pa je bila posvečena leta 1420 in sicer jo je posvetil brižinski škof Herman, legitimirani sin Hermana II. Leta 1596 pa je samostan prišel v jezuitske roke. Pomembne samostanske inštitucije so še frančiškanski samostan v Enzerdorfu na Nižjem Avstrijskem in dominikanski samostan v Novem kloštru pri Polzeli, ki ju je ustanovil Friderik II. Celjski.

Posebno pozornost so grofje Celjski posvečali samostanu malih bratov v Celju - minoritom. Leta 1348 je Friderik II. zgradil poleg kapelo Vseh svetnikov. Pod velikim oltarjem minoritske cerkve so imeli grofje Celjski tudi svojo grobnico. Ena izmed prvih ustanov grofov Celjskih je bil špital sv. Duha, ki je stal poleg samostana in je dobil ime po cerkvi sv. Duha. Okoli leta 1350 sta ga ustanovila grof Friderik I. in žena Dimuta, po letu 1364 sta ga njuna sinova Ulrik I. in Herman I. osvobodila vseh dajatev in se je smatral kot svobodna plemiška posest. Celjani so ustanovili še mnogo cerkva, vendar imamo glede njihovih ustanov malo podatkov in zapisov. Glede na gotski slog teh cerkva, lahko z gotovostjo trdimo, da so nastale v tem času. Te cerkve so: cerkev sv. Duha, cerkev sv. Maksimilijana, cerkev sv. Andreja, cerkev sv. Nikolaja, kapela sv. Treh kraljev (kasneje kapela Matere božje sedem žalosti). Te cerkve so bogato opremili z oltarji in jih poslikali s freskami velike umetniške vrednosti.

Prav tako kot s samostani in cerkvenimi ustanovami so imeli grofje Celjski tudi zelo dobre odnose s škofi, tako z brižinskimi, krškimi, bam-

berškimi, kasneje so nastajali spori, ki pa so bili predvsem posestnega značaja. Nekaj časa so bili grofje v sporu tudi z Zagrebškim stolnim kapitljem, kateremu ni bilo všeč, da so postali lastniki Medvedgrada in se tu udomačili. Vendar se je tudi ta spor rešil, ko so Celjski odstopili Zagrebškemu stolnemu kapitlju Steničnjak.

Med priljubljena bivališča, kjer so grofje Celjski najpogosteje in najraje prebivali, je bil nedvomno grad Gornje Celje, po pridobitvi Celja leta 1333. Janko Orožen pravi, da so Celjski grofje grad razširili, medtem pa Jože Curk zagovarja mnenje, da je razvaline gradu mogoče datirati že v 12. stol., v romansko dobo. Ker se vse datacije opirajo na arhivsko gradivo in ne na historično pričevanje razvalin oziroma material sam, so zmotne. "Grad je nastal nekako med leti 1335 in okoli 1400 ter predstavlja izrazito visokogotsko grajsko koncepcijo. Ohranil nam je čisto srednjeveško arhitektonsko organizacijo kot malokateri grad pri nas."¹⁵ Okoli leta 1400 pa so si poleg naselja, ki je bilo tedaj še trg, zgradili spodnji grad. Poleg Spodnjega gradu je stalo še poslopje, ki je služilo za upravo, služinčad in morda tudi za oborožence. Med glavnim trgom, župno cerkvijo, spodnjim gradom in minoritsko cerkvijo so nastale hiše tržanov. Na severni strani, ob cerkvi sv. Andreja pa je stala "palača" (palatium), s krasnimi nasadi.

Prvotno je bil trg obdan z jarkom in leseno ograjo, medtem, ko je bil sam Spodnji grad obdan z obzidjem. Leta 1448 je požar uničil trg in konec leta 1450 je Friderik ukazal zgraditi kamnito obzidje okoli trga. S tem je že verjetno mislil, da naselje postane mesto. Zato je 11. aprila 1451 trgu podelil mestne pravice z listino. Celjske mestne pravice so bile prirojene po vzoru njihovih pravic, vir pa so bile ptujske mestne pravice z dopolnitvijo četrte točke, ki pravi, kako je treba voliti župana, sodnika in mestni svet. Izmed teh mestnih veljakov pa so resnično volili samo sodnika, saj je bila vsa mestna uprava v rokah grofov Celjskih. Ta podelitvena lista se je med II. svetovno vojno izgubila.¹⁶

"Zavedati se moramo, da je vsako tako kulturno obdobje nekaj tekočega, ki se v svojem bistvu spreminja, ko raste in propada, in da se v pojmu nekega zgodovinskega obdobja združujejo vsi njegovi simptomi, ki pa so v celoti neko zgodovinsko obdobje le redko predstavljali."¹⁷ Vendar pa moramo tudi vedeti, da tako kot se zgodovinsko obdobje različno izraža s časom in stopnjo

¹⁵ Jože Curk, Grad gornjr Celje, Celjski zbornik 1957, str. 103 ss.

¹⁶ J. Orožen, Zgodovina Celja..., str. 265-268.

¹⁷ Franjo Baš, Celjski grofi..., Celjski zbornik 1951, str. 18 - 19.

svojega razvoja, tako se tudi različno izraža po pokrajinah.

V slovenski umetnosti nimamo tipične renesančne umetnosti, ampak prevladuje gotika. In če pogledamo grofe Celjske s tega vidika, vidimo, v Frideriku II. in Ulriku II. prvič in hkrati zadnjič kako klasično odseva viteštvo, kakor tudi nastajajoče plemstvo. Z izumrtjem Celjskih je renesansa izgubila svoj socialni temelj na slovenskih tleh in se tako razvijala osredotočena le na dediče grofov Celjskih - Habsburžane. Ti so nadaljevali Celjsko kulturo in miselno dediščino z renesanso XVI. stoletja v Gradcu. Friderik in Ulrik sta doživela val humanizma in renesanse iz Italije le kot osebi in ne kot osebnosti. Barbaro je ta val zajel izven Celjske domovine.

ZUSAMMENFASSUNG

Der Humanismus und die Grafen von Cilli

Die Grafen von Cilli, die letzte bedeutende mittelalterliche Dynastie im slowenischen Raum, die durch eine geschickte Politik in die Kreise des europäischen Hochadels emporstieg, verfolgte als Vertreterin der damaligen Gebildeten-schicht die kulturelle Entwicklung in Europa und verbreitete den Humanismus, die neue kulturelle und künstlerische Bewegung der Renaissance. Die Erinnerung an die Grafen von Cilli blieb sowohl in Wort als auch in Bild erhalten: die Schriften von E. Silvio Piccolomini, *Die Chronik der Grafen von Cilli*, in der Ausgabe von Franz Krones, ferner die

literarische Schrift "*De remedio amoris*", ein Werk des humanistischen Autors Johann Tröster, das zwischen 1454 und 1456 verfaßt wurde, die Grabrede für Ulrich II., den letzten Grafen von Cilli, des humanistischen Autors Johannes Rot (Roth, Rott, Rode), die im Codex Nr. 10, fol. 288 r - 289 l in der Klosterbibliothek in Kremsmünster, in einer ziemlich schlechten Abschrift aus der zweiten Hälfte des 15. Jahrhunderts erhalten ist. Die Erinnerung an die Grafen von Cilli hat sich auch in Kloster- und Kircheneinrichtungen erhalten, wie etwa im Heilig-Geist-Spital in Celje, dessen Stifter Graf Friedrich I. und seine Frau Dimuta waren, und in folgenden Kirchen: in der Heilig-Geist-Kirche, in der Maximiliankirche, in der Andreaskirche, in der Nikolaikirche, in der Kapelle der Hl. Drei Könige (heute die Kirche der Sieben Schmerzen Mariä), die mit Fresken von hohem künstlerischem Wert versehen wurden. Von Bedeutung ist auch das Verhältnis der Grafen von Cilli zu den Kartäuserklöstern Žiče (Seiz), Jurkloster (Gairach), Bistra (Freudental) bei Vrhnika (Oberlaibach), Pleterje (Pletriach), zum Franziskanerkloster in Enzerdorf in Niederösterreich und zum Domikanerkloster in Novi kloster (Neukloster) bei Polzela (Heilenstein), die beiden letzteren wurden von Friedrich II. von Cilli gestiftet. Die Erinnerung an die Grafen von Cilli hat sich auch in Volksgeschichte und Legenden erhalten: in der Legende von den Edlingern in Teharje (Tüchern), in der Tragödie der Veronika von Desenzitz, in der Legende vom Begräbnis des letzten Cilliers, erkennbar sind aber auch Spuren der Cilli in der Poesie über den legendären Prinzen Matjaž. Aufgrund der erhaltenen Quellen lassen sich die Richtlinien ihrer Politik erkennen, dennoch fehlen uns die wichtigsten Angaben. Wegen dieses Mangels werden sich wahrscheinlich nie alle Geheimnisse klären lassen.